

SALV
STRATEGISCHE
ADVIESRAAD
**LANDBOUW &
VISSERIJ**

ADVIES

Een transversale kijk op landbouw en voeding naar 2050

Insteek voor de transversale beleidsnota

Advies aan de Vlaamse Regering

Vlaanderen
is strategisch advies

De Strategische Adviesraad voor Landbouw en Visserij adviseert de beleidsmakers, in hoofdzaak de Vlaamse Regering en het Vlaams Parlement, over landbouw en visserij in de brede zin van het woord. De adviezen, zoals vastgesteld door de belanghebbenden vertegenwoordigd in de adviesraad, passen in een gedragen politieke besluitvorming.

Advies vastgesteld op:	01/06/2015
Adviesvraag ontvangen op:	05/03/2015
Type:	op verzoek
Adviestermijn:	niet van toepassing
Nummer advies:	2015-12
Contactpersoon:	Kris Van Nieuwenhove kris.vannieuwenhove@lv.vlaanderen.be

Strategische Adviesraad voor Landbouw en Visserij (SALV)

Koning Albert II-laan 35 bus 39
1030 Brussel

Tel: 02 552 79 90

Email: salv@vlaanderen.be

URL: www.salv.be

Twitter: @SALVtweet

1 Inleiding

Op 5 maart 2015 ontving de SALV een conceptnota transversale beleidsnota en daarbij de vraag van minister-president Geert Bourgeois om zich voor te breiden op de besprekingen in het kader van de Vlaamse langetermijnstrategie 2050. Deze strategie zal gepubliceerd worden in de vorm van een transversale beleidsnota die in september 2015 voorgesteld wordt.

De SALV besloot op zijn zitting van 27 maart 2015 om hierover een advies uit te brengen dat als insteek van de SALV fungeert bij de besprekingen rond deze langetermijnstrategie. Op deze raadszitting werd besloten om de verschillende visies die binnen de Raad bestaan over landbouw en voeding een plaats te geven in dit advies. Er kan gezocht worden naar overlap, maar de meningsverschillen moeten niet uit de weg gegaan worden. Dé consensus moet en kan hier niet gezocht noch gevonden worden. Dé toekomst en dé toekomstvisie bestaan immers niet.

Er werd een SALV werkkommissie opgericht en vergaderingen werden door het SALV-secretariaat voorzien op 08/04, 22/04 en 08/05. Alle SALV-ledenorganisaties konden deelnemen aan de werkkommissievergaderingen. Er werd een visietekst ontwikkeld met de aanwezigen tijdens de werkkommissievergaderingen van 08/04 en 22/04 (schriftelijke ronde). Tijdens de SALV-zitting van 24 april 2015 werd een stand van zaken gegeven over de voortgang van het ontwerpadvies.

Op 27 mei 2015 werd door het kabinet en de administratie van minister-president Geert Bourgeois een stakeholdersoverleg gehouden. Vertegenwoordigers van alle Vlaamse strategische adviesraden waren aanwezig. Voor de SALV werd door de secretaris een uiteenzetting gegeven over het binnen de SALV voorliggende ontwerpadvies.

Tijdens de SALV-zitting van 29 mei 2015 besliste de raad om de in de SALV-werkkommissie voorbereide en bediscussieerde visie over te nemen als de visie van de SALV. Bioforum Vlaanderen, Natuurpunt en Bond Beter Leefmilieu, die niet aan het debat in de SALV-werkkommissievergaderingen hadden deelgenomen, lieten een minderheidsstandpunt optekenen, dat achteraan dit advies werd toegevoegd. Vredeseilanden daarentegen wenste zich niet expliciet uit te spreken over deze of gene visie.

De Technische Werkkommissie Visserij van de SALV zal zich in een latere fase uitspreken over de langetermijnvisie op de visserij.

Piet Vanthemsche

Voorzitter SALV

The End of History Illusion

We measured the personalities, values, and preferences of more than 19,000 people who ranged in age from 18 to 68 and asked them to report how much they had changed in the past decade and/or to predict how much they would change in the next decade. Young people, middle-aged people, and older people all believed they had changed a lot in the past but would change relatively little in the future. People, it seems, regard the present as a watershed moment at which they have finally become the person they will be for the rest of their lives. This “end of history illusion” had practical consequences, leading people to overpay for future opportunities to indulge their current preferences.

Citaat uit: Quoidbach J., Gilbert D.T., Wilson T.D. 2013. The End of History Illusion. Science, 339:96-98

2 Krachtlijnen

Vlaanderen heeft een straf potentieel rond landbouw en voeding. Vlaanderen is één van de beste streken ter wereld om voedsel te produceren, heeft ondernemende landbouwers, kent een diverse landbouw en voedingssector, heeft een sterk agrovoedingscomplex, staat sterk in landbouwonderzoek, heeft een specifieke ruimtelijke ordening en is voorloper op het vlak van circulaire economie. Bovendien zijn Vlamingen bourgondiërs.

Het potentieel is er, maar er kan veel meer mee gebeuren als het als geheel bekeken wordt.

Verbinden is noodzakelijk om als Vlaanderen de uitdagingen voor de lange termijn het hoofd te kunnen bieden. Door alle potenties te verbinden kan een robuust agri/food-web uitgebouwd worden dat de samenleving dooradert en dat daarmee de uitdagingen voor de toekomst (2050) kunnen aangegaan worden.

De SALV onderscheidt vier deelaspecten in het web:

- **De mensen maken het web.**

De Raad meent dat de positie van de burger/consument in het web cruciaal is. Een sterke maatschappelijke waardering van en een sterke maatschappelijke betrokkenheid bij voeding door de burger/consument kan een boost geven aan het hele web. Daarnaast stelt de Raad dat 'great food' nood heeft aan producenten en dat focus op het algemene welzijn en opleiding van werknemers en –gevers belangrijk is.

- **Het web in zijn omgeving.**

Het web staat in permanent contact met zijn omgeving, in de ruime zin van het woord. De Raad gaat dieper in op de circulaire economie, waar het belang van het sluiten van eiwitkringlopen, het inzetten op hernieuwbare energie, het recupereren van restwarmte en het recupereren van reststromen/afvalstromen onder de aandacht wordt gebracht. Bovendien meent de raad dat de verschillende actoren van het web kunnen samenwerken aan ecosysteemdiensten en aan een aantrekkelijke 'landbouwomgeving'.

- **Economische verbanden in het web.**

Volgens de Raad speelt economische samenwerking een belangrijke rol in de toekomst van het web. De Raad meent dat er binnen het web naast de klassieke keten ook plaats is voor andere bedrijfsmodellen en –benaderingen.

- **Innovatie als drijvende kracht van het web.**

Kennisuitwisseling en transparantie zijn volgens de Raad de sleutels tot innovatie. De Raad waarschuwt wel dat innovatie niet verengt mag worden tot technische innovatie en dat technologie niet zomaar als dé oplossing mag gezien worden.

Tot slot benadrukt de SALV de rol van de overheid binnen het web. De Raad meent dat de overheden in België moeten verbinden, zowel door het creëren van ontmoetingsplaatsen voor de actoren van het netwerk als tussen de verschillende overheidsactoren zelf. Daarnaast moet de overheid voor een sterk faciliterend kader zorgen, met een minimum aan regelgeving. De overheid heeft volgens de Raad ook een sensibiliserende taak. Tenslotte stelt de Raad voor om een maatschappelijk debat op gang te brengen, ondersteund door wetenschap, sociale innovatie, bedrijven en beleid.

Minderheidsstandpunt van Bioforum, Bond Beter Leefmilieu en Natuurpunt: Een grondige transitie is noodzakelijk om de uitdagingen te kunnen aanpakken.

Een grondige transitie is noodzakelijk om de uitdagingen inzake landbouw en voeding te kunnen aanpakken. De overheid moet mogelijkheden creëren om landbouwers te stimuleren en

voluit te laten gaan voor agro-ecologie. Landbouw-technisch is er namelijk een radicale transitie nodig naar een agro-ecologische landbouw.

Nadenken over de toekomst van de landbouw is onlosmakelijk verbonden met een bijsturing van het consumptiepatroon van de Vlamingen in de richting van meer lokaal, agro-ecologische productie, meer seizoensgebonden en minder vlees.

Deze transitie kan niet worden overgelaten aan de economische spelers, de overheid dient hierbij sturend op te treden.

De Technische Werkcommissie Visserij van de SALV zal zich in een latere fase uitspreken over de langetermijnvisie op de visserij.

3 Situering

3.1 Het langetermijnbeleid op basis van megatrends

Een langetermijnbeleid om transitie te versnellen. In het Vlaams Regeerakkoord gaf de Vlaamse Regering aan een lange termijnbeleid te willen voeren om de noodzakelijke transitie in onze samenleving te versnellen. Om dit lange termijnbeleid te realiseren stelt de Vlaamse Regering een transversale beleidsnota op. Hierin wordt een roadmap voor de realisatie van de transitie naar 2040 uitgetekend.

Megatrends als uitgangspunt. Als voorbereiding van de langetermijnvisie is een trendverkenning uitgevoerd. Deze trendverkenning vertrekt vanuit de megatrends. Dit zijn nu al zichtbare veranderingsprocessen met ingrijpende, verstrekkende implicaties. In de trendverkenning werd ook gezocht naar waar Vlaanderen nu staat ten aanzien van deze ontwikkelingen.

In de conceptnota / algemene trendverklaring worden zes megatrends naar voor geschoven:

- Demografische verschuivingen;
- Wetenschappelijke en technologische evoluties en doorbraken;
- Druk op klimaat, hulpbronnen en het ecosysteem;
- Economische transformatie en innovatie;
- Internationalisering en bestuur;
- Diverse en individualiserende samenleving.

Bij het opstellen van de transversale beleidsnota formuleert de Vlaamse Regering enkele uitgangspunten of randvoorwaarden:

- Een optimistisch vooruitgangbeeld;
- De toekomst is een gedeelde verantwoordelijkheid;
- De moderne, klantgerichte netwerkoverheid.

Wat betreft dit laatste uitgangspunt wil de Vlaamse Regering in de transversale beleidsnota volgende vragen beantwoorden:

- Hoe kunnen we met het Vlaamse Regeringsbeleid 'toekomst maken', Vlaanderen een voortrekkersrol doen opnemen in de transformaties die het leven op aarde de volgende tientallen jaren in positieve zin kunnen veranderen?
- Hoe kunnen we met het Vlaamse Regeringsbeleid de Vlamingen en de Vlaamse bedrijven voorbereiden op disruptieve veranderingen en transformaties, die ertoe zullen leiden dat bestaande jobs en verdienmodellen verdwijnen en nieuwe verschijnen?
- Hoe kunnen we met het Vlaamse Regeringsbeleid de sterke punten van Vlaanderen benutten en de zwakke punten van Vlaanderen ombuigen, om Vlaanderen in een sterk veranderende wereld een hoog welvaarts- en welzijnsniveau te doen behouden?
- Hoe kunnen we als Vlaamse overheid de bovenstaande uitdagingen in partnerschap met het middenveld en de gehele samenleving concreet aanpakken?

Landbouw en voeding komen beperkt aan bod in de algemene trendverkenning:

- *“Biotische hulpbronnen (uit landbouw) zoals graan, cacao en suiker zijn eveneens eindig. Het gebruik ervan voor voedsel of hernieuwbare energie staat in concurrentie met elkaar.”*
- *“De vraag naar voedsel zal de komende 40-50 jaar verdubbelen. Het landbouwareaal zal nog moeten toenemen tot 2030 om iedereen te kunnen voeden, nadien zwakt de groei af. De*

omstandigheden voor voedselproductie zijn niet overal gunstig. Dit betekent dat de productiviteit van de voedselproductie zal moeten toenemen indien onze eetgewoonten niet wijzigen.

Dankzij de technologie wordt voedselproductie meer ontkoppeld van het landgebruik (vb. hydro- en aero-cultuur). Er wordt gebruik gemaakt van agro-ecologische technieken om de productiviteit te verhogen. Nieuwe vormen van voedsel worden ontwikkeld, bijvoorbeeld in bioreactoren gekweekt vlees. Genetische engineering leidt tot meer productie en voedsel met een hogere voedingswaarden (vb. maniok –het basisvoedsel van een miljard mensen- verrijkt met vitaminen en mineralen).

3.2 Aanpak door de SALV: een eigen benadering

De SALV vertrekt voor zijn insteek voor de transversale beleidsnota uit de megatrends die naar voor geschoven worden in de conceptnota. De SALV stelt vast dat er reeds verschillende studies (zie bronnen) ingaan op de gevolgen van deze megatrends op de Vlaamse landbouw en de rest van de keten. De SALV kiest er voor om deze (vaak uitgebreide) oefeningen niet opnieuw te maken.

De ervaringsdeskundigen in de SALV vertrokken voor dit advies bij het derde vakje in onderstaand schema: bij 'wat zijn de kansen voor de Vlaamse landbouw en de keten?' De experts namen daarbij ook impliciet de eerste twee vakjes mee, en waar relevant wordt in dit advies expliciet naar bestaande bronnenmateriaal verwezen. Tot slot geeft de SALV ook waar welke ondersteuning het Vlaamse regeringsbeleid kan bieden om deze kansen te valoriseren.

Figuur 1 - eigen methode van de SALV voor de opmaak van dit advies

4 Vlaanderen heeft een straf potentieel

[1] Vlaanderen heeft al een straf potentieel rond landbouwen voeding

“Food.be Small country, great food”. Deze slogan geeft weer waar Vlaanderen over beschikt: een enorme diversiteit, een enorm potentieel.

- **Vlaanderen kent ondernemende landbouwers.** De Vlaamse landbouwer is hoog geschoold, innovatief en gaat de uitdagingen niet uit de weg.
- **Vlaanderen behoort tot een van de beste streken ter wereld om voedsel te produceren.** De bodems zijn vruchtbaar, er is voldoende regen en de temperatuur is een groot deel van het jaar geschikt voor plantengroei. Bovendien is Vlaanderen relatief vlak.
- **Vlaanderen heeft een diverse landbouw- en voedingssector.** In Vlaanderen wordt, op een relatief kleine oppervlakte, een grote diversiteit aan voedselproductie beoefend: veeteelt, akkerbouw, groenteteelt, fruitteelt, glastuinbouw, sierteelt, ... Naast de klassieke teelten vindt men in Vlaanderen ook aquacultuur (algen, oesters, kaviaar en vis), insectenteelt, hertenkweek, wijnbouw, slakkenkweek e.d. terug. Ook de manier waarop er geproduceerd wordt verschilt sterk: gangbaar, biologisch, CSA, ... Tenslotte zijn er heel wat landbouwbedrijven die hun activiteiten verbreden: hoevetoerisme, zorgboerderijen, hoevewinkels, plattelandsklassen, etc.
- **Vlaanderen heeft een sterk agrovoedingscomplex.** De voedingsindustrie is een zeer belangrijke tak van de Vlaamse industrie. De Vlaamse landbouw en voedingsindustrie exporteren bovendien heel wat producten (diepvriesgroenten, aardappelen, peren, varkensvlees, ...) over de hele wereld. Aangezien het agrovoedingscomplex 147 402 personen te werk stelt komen zeer veel Vlamingen in contact met werknemers uit het agrovoedingscomplex. Ook de voedingsindustrie is zeer divers. In Vlaanderen zijn bijvoorbeeld verse groenten, diepvriesgroenten, aardappelspecialiteiten, bereide maaltijden, vers vlees, ... terug te vinden. De grootte van de bedrijven verschilt sterk: van eenmanszaken tot multinationals.
- **Vlaanderen staat sterk in landbouwonderzoek.** Vlaanderen heeft een hoge dichtheid aan universiteiten, hogescholen, onderzoeksinstituten en praktijkcentra waar onderzoek naar landbouw en voeding gebeurt.
- **De specifieke ruimtelijke ordening in Vlaanderen zorgt voor nabijheid.** Vlaanderen wordt gekenmerkt door een hoge bevolkingsdichtheid en bovendien is de bebouwing in Vlaanderen zeer verspreid. Deze vorm van ruimtelijke ordening wordt vaak bekritiseerd, maar vormt voor de relatie tussen voedselproducent en –consument een unieke kans. De grens tussen landbouwgebied en stedelijk gebied is vaak vaag. Veel Vlamingen wonen bijgevolg in de omgeving van een landbouwbedrijf.
- **Vlamingen zijn bourgondiërs.** Eten, lekker en kwaliteitsvol eten, is traditie, is belangrijk voor de Vlaming.
- **Vlaanderen is een voorloper op het vlak van circulaire economie.** Vlaanderen staat sterk op het vlak van recyclage. Daarnaast heeft Vlaanderen heel wat troeven in de bio-economie. In het advies ‘duurzaam gebruik van biomassa in een bio-economie¹’ schreven de SALV en de Minaraad: *“Het Vlaams Gewest beschikt wat dit betreft over de nodige kennis, de infrastructuur, het kapitaal en over de sectoren.”*

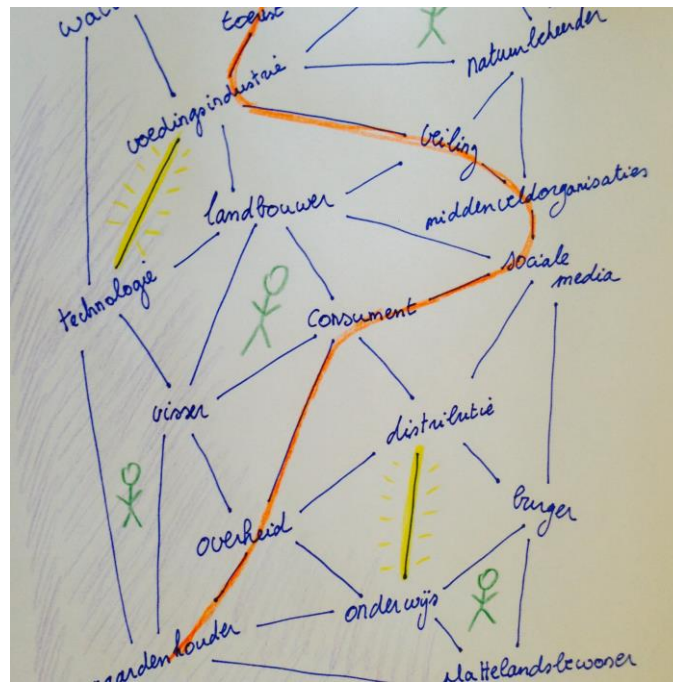
¹ Minaraad. SALV. 2013. Duurzaam gebruik van biomassa in een bio-economie.

<http://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/duurzaam-gebruik-van-biomassa-in-een-bio-economie>

5 Een robuust web creëren door de bestaande potenties met elkaar te verbinden

5.1 Gebruik het potentieel: naar een Vlaams agri/food-web

Het potentieel is er, maar er kan veel meer mee gebeuren als het als geheel bekeken wordt. Over de muurtjes heen kijken, durven verbinden. Dat verbinden is het meest noodzakelijke om als Vlaanderen de uitdagingen/doelstellingen (ook in het geval van disruptieve scenario's) voor de lange termijn (2040) het hoofd te kunnen bieden inzake landbouw/agro-voedingssector/voeding. Connecting the dots.

[2] Een agri/food-web verbindt alle troeven en potenties die Vlaanderen op dit vlak heeft. Voedsel is voor veel Vlamingen vanzelfsprekend, iets dat er alle dagen is en permanent beschikbaar is in de supermarkt. De koppeling tussen de akkers, de stallen, de verwerkende bedrijven en wat drie maal per dag op het bord ligt wordt vaak niet (meer) gemaakt. Vlaanderen heeft echter alle troeven in handen om van voedsel 'iets van ons' te maken.

Het agri/food-web, kortweg het web, dooradert de samenleving en koppelt ruimtelijke ordening, consumenten, onderwijs, voedingsindustrie, producenten, recreatiemogelijkheden, onderzoek en voeding aan elkaar.

In dit web heeft het agrovoedingscomplex (zoals beschreven in het Landbouwrapport) een belangrijke rol. Waar het agrovoedingscomplex hoofdzakelijk economisch van inslag is, gaat het web verder. Het web verbindt de verschillende schakels in de keten niet alleen economisch aan elkaar, maar ook maatschappelijk.

[3] Een robuust web maakt het systeem weerbaar, ook op lange termijn (2030/2040/2050). Het verbinden van alle potenties maakt het web weerbaar. De weerbaarheid verhogen is het meest noodzakelijk om de toekomstige, gekende en ongekende, uitdagingen op lange termijn het hoofd te kunnen bieden.

[4] Deelaspecten van het web. De SALV onderscheidt enkele deelaspecten in het web. In de volgende hoofdstukken bekijkt de raad hoe elk deelaspect benaderd en uitgewerkt kan worden om de aanwezige potentie verder te benutten en de noodzakelijke transformaties te versnellen. De

verschillende deelaspecten, die hier afzonderlijk behandeld worden, dienen steeds in interactie met elkaar bekeken worden. De SALV ziet volgende deelaspecten:

- De mensen maken het web;
- Het web in zijn omgeving;
- Economische verbanden in het web;
- Innovatie als drijvende kracht van het web.

In de volgende hoofdstukken gaat de Raad in op elk van deze deelaspecten.

5.2 De mensen maken het web

Het web bestaat uit een groot aantal actoren. Een gemeenschappelijk kenmerk van alle actoren is dat ze bestaan uit mensen. Vaak spelen dezelfde mensen verschillende rollen in het web, vb. als consument en werknemer, als landbouwer en toerist, als leerling en plattelandsbewoner, ... Bijgevolg spelen mensen een belangrijke rol in het web. Mensen zijn de drijvende kracht van het web en blijven dit ook in de toekomst.

[5] De Raad meent dat de positie van de burger/consument in het web cruciaal is en blijft. In het agrovoedingscomplex wordt de burger voornamelijk bekeken als consument, als afnemer van voeding en andere landbouwproducten. Die consument maakt keuzes binnen een omgeving die aanzet tot goedkope, gemakkelijke en lekkere voedingsaankopen, daarbij stelt hij zich geen/weinig vragen bij de afkomst van voeding. De actuele positie van de burger/consument in het web leidt tot een paradox: wat de burger belangrijk vindt (vb. gezondheid, milieu, landschap, respect voor dierenwelzijn), wordt door de consument niet of onvoldoende omgezet in reële keuzes voor duurzame voeding binnen een evenwichtig, gezond en gevarieerd voedingspatroon.

Momenteel groeit het maatschappelijk bewustzijn rond voeding. Dit uit zich in verschillende vormen: hoevewinkels, flexitarisme, vegetarisme, bioproducten, voedselteams, verschillende vormen van stadslandbouw, seizoensproducten, etc. De burger wordt steeds meer uitgedaagd om een actieve rol op te nemen binnen de keten: niet alleen als consument, maar ook als participant.

De Raad meent dat een dergelijke trend moet aangegrepen worden om voedsel een (maatschappelijke) waarde te geven: consumenten zullen daardoor voedingskeuzes maken die die beter aansluiten bij wat burgers belangrijk vinden.

[6] Een sterke maatschappelijke waardering van en een sterke maatschappelijke betrokkenheid bij voeding door de burger/consument kan een boost geven aan het hele web. Een hoge maatschappelijke waardering zal leiden tot een hogere economische waarde, met een beter inkomen voor de landbouwer, hier en elders, tot gevolg. Een hogere maatschappelijke betrokkenheid zal bovendien de interesse van de burger in het platteland doen toenemen wat kan leiden tot verhoging van het plattelandstoerisme. Een verhoogde waardering voor voedsel kan ook leiden tot duurzamere productietechnieken waar zowel de natuur, het milieu, de producent als de burger wel bij varen. Wanneer de Vlaamse landbouw en voedingsindustrie kwaliteitsproducten voor de Vlaamse markt produceren kunnen deze hoogwaardige kwaliteitsproducten ook tegen een hogere prijs op de internationale markt gezet worden.

[7] ‘Great food’ heeft nood aan producenten. *“De gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden van beroepslandbouwbedrijven is de afgelopen jaren gestegen van 48 jaar in 2004 tot 52 jaar in 2013. [...] Het grootste deel van de bedrijfshoofden is in 2013 tussen de 50 en 55 jaar. Tien jaar geleden was dat nog tussen 40 en 45 jaar.”*²

Een levendige sector heeft nood aan voldoende jonge en startende ondernemers. In de huidige context blijkt het niet vanzelfsprekend te zijn om een landbouwbedrijf op te starten of over te nemen, onder meer door het lage arbeidsinkomen. Een robuust web kan deze uitdaging het hoofd bieden en ondernemende mensen motiveren om in de sector te stappen.

[8] Met focus op het algemene welzijn van werknemers en –gevers. Focussen op het welzijn van werknemers en –gevers houdt in dat de agro-voedingsketen inzet op zaken als een veilige arbeidsomgeving, het mentaal welbevinden van werknemers – en gevers, een vermindering van een te hoge werkdruk en een algemene werktevredenheid. Daarnaast is het belangrijk dat consumenten het belang van de agro-voedingsketen erkennen en bijvoorbeeld ambachten herwaarderen. Dit alles

---

² Platteau J., Van Gijseghe D., Van Bogaert T. (reds.). 2014. Landbouwrapport 2014. Departement Landbouw en Visserij. Brussel.

zorgt voor een stimulerend werkklimaat waarin creativiteit en innovatie voldoende ruimte krijgen, hetgeen de ganse keten ten goede komt.³

[9] Met focus op opleiding van werknemers en –gevers. Permanente opleiding en scholing voor werknemers en –gevers is cruciaal om steeds op de hoogte te blijven van nieuwe ontwikkelingen en innovaties en flexibel om te gaan met lokale en globale uitdagingen, opportuniteiten en problematieken in de context van duurzaamheid. Een betere afstemming tussen het opleidingsaanbod inzake agro-voedingsketen en de noden van de keten is noodzakelijk.⁴

---

³ Bron: Hubeau M., Coteur I, Debruyne L., De Henauw R., Marchand F.. Strategisch plan voor duurzame ontwikkeling voor het Vlaamse landbouw- en voedingssysteem – stand van zaken (januari 2015).

⁴ Bron: Hubeau M., Coteur I, Debruyne L., De Henauw R., Marchand F.. Strategisch plan voor duurzame ontwikkeling voor het Vlaamse landbouw- en voedingssysteem – stand van zaken (januari 2015).

5.3 Het web in zijn omgeving

Het web staat permanent in contact met zijn omgeving, in de ruime zin van het woord. In evenwicht zijn met deze omgeving is belangrijk, op alle vlakken (vraag en aanbod, rekening houden met de draagkracht van het leefmilieu, landbouw visueel in evenwicht met zijn fysieke omgeving). Door samen te werken binnen het netwerk kan dit evenwicht gevonden en bewaard worden. De Raad belicht drie aspecten: circulaire economie, ecosysteemdiensten en een aantrekkelijke landbouwomgeving.

[10] Circulaire economie. Landbouw heeft als primaire producenten een belangrijke rol als leverancier van hernieuwbare grondstoffen binnen de circulaire economie. In het advies 'duurzaam gebruik van biomassa in een bio-economie' pleitten de SALV en de Minaraad voor het ontwikkelen van een Vlaamse strategie voor de bio-economie, wat ondertussen ook gebeurde. In dit advies ontwikkelde de Raad een cascade, deze cascade geeft het duurzame gebruik en verwerking van biomassa weer, rekening houdend met de draagkracht van het milieu.

Door processen te koppelen kunnen kringlopen gesloten worden, wat de essentie is van de circulaire economie. De Raad denkt hierbij onder andere aan:

- **Sluiten van eiwitkringlopen.** In Europa liggen geschikte gronden voor een belangrijke uitbreiding van de Europese plantaardige eiwitproductie. Er is ook een goed teeltklimaat. Er kan worden aangenomen dat deze productie de komende jaren zal kunnen wedijveren met de overzeese eiwitproductie omwille van de groeiende vraag, vooral in China. Ook een betere voederconversie biedt een bijkomende kans op het verminderen van de afhankelijkheid van geïmporteerde eiwitten. De nadruk dient dan ook in de eerste plaats te liggen op de ontwikkeling van eiwitrijke gewassen die in verschillende regio's van Europa een degelijke productie opleveren. Vanuit de idee dat vleesvervangers een nieuwe groeimarkt vormen, kan worden nagegaan in hoeverre de hier ontwikkelde verhoogde eigen eiwitproductie ook op dat vlak een rol kan spelen.
Los van de inspanningen met betrekking tot het verhogen van de Europese productie van plantaardige eiwitten, moet worden nagegaan in hoeverre het gebruik van dierlijke eiwitten in het voeder onder strikte voorwaarden opnieuw kan toegelaten worden.
- **Inzetten op hernieuwbare energie en recupereren van restwarmte.** Naast het sluiten van (eiwit)kringlopen ziet de raad ook opportuniteiten om processen energetisch aan elkaar te koppelen. Zo kan bijvoorbeeld restwarmte uit industriële processen gebruikt worden voor bepaalde serreteelten of aquacultuurproductie.
- **Inzetten op hernieuwbare materialen en recupereren van reststromen/afvalstromen.** De Raad verwijst hierbij in de eerste plaats naar zijn gezamenlijk advies met de Minaraad over het 'actieplan biomassa(rest)stromen'⁵. De Raad beveelt echter ook aan om verder te kijken dan de klassieke materialen. Zo wordt bijvoorbeeld nu al effluentwater uit viskweek gebruikt als water voor tomatenkweek.
Het recupereren van rest- en afvalstromen moet vooraf gegaan worden door het vermijden van rest- en afvalstromen. Het tegengaan van voedselverlies en –verspilling blijft dan ook zeer belangrijk.

[11] Samen werken aan ecosysteemdiensten. Het NARA 2014⁶ stelt: *“De natuur levert de mens en de maatschappij tal van voordelen op. Denk maar aan de productie van drinkwater, de bestuiving*

---

⁵ SALV. Minaraad. 2014. Advies over het actieplan biomassa(rest)stromen.

<http://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/advies-actieplan-biomassa-rest-stromen>

⁶ Stevens, M., Demolder, H., Jacobs, S., Michels, H., Schneiders, A., Simoens, I., Spanhove, T., Van Gossum, P., Van Reeth, W., Peymen, J. (red.) (2014). Natuurrapport - Toestand en trend van ecosystemen en

van gewassen of groene recreatieruimte. Zelfs in onze sterk verstedelijkte en geïndustrialiseerde maatschappij zijn we nog steeds afhankelijk van dergelijke 'ecosysteemdiensten'. Om die waardevolle diensten te beschermen, moeten we ze een volwaardige plaats geven in het maatschappelijke debat, het beleid en het beheer van ecosystemen." Landbouw en visserij zijn in de eerste plaats de leveranciers van de ecosysteemdienst 'voedselproductie', maar kunnen ook bijdragen aan vele andere ecosysteemdiensten –al dan niet- door samenwerking met andere actoren uit het netwerk.

[12] Samen werken aan een aantrekkelijke 'landbouwomgeving'⁷. Waardering van voedsel gaat samen met waardering voor de producenten en voor de plaats waar het voedsel gekweekt wordt. De aantrekkelijkheid van het gebied, of dat nu platteland of stad is, is in die zin belangrijk. Een gebiedsgerichte en geïntegreerde benadering zijn hier aan de orde.

---

ecosysteemdiensten in Vlaanderen. Synthese-rapport. Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, INBO.M. 2014.1988666, Brussel.

⁷ In ruime zin van het woord: het klassieke platteland, maar ook het peri-urbane gebied en delen van de stad waarin aan stadslandbouw gedaan wordt.

5.4 Economische verbanden in het web

Het agrovoedingscomplex staat sterk in Vlaanderen. Deze sterke poot mag niet vergeten worden in het web. Maar samenwerking tussen de verschillende actoren in het netwerk biedt ook voor deze sterke poot kansen. Naast de klassieke keten is er ruimte voor andere economische samenwerkingsverbanden. Door in te spelen op het diverse aanbod, de diverse afzetkanalen en de vraag naar kwaliteit door de consument kan deze economische poot versterkt worden.

[13] De Raad meent dat economische samenwerking in het web een belangrijke rol speelt in de toekomst van het Vlaamse web.

Economische samenwerking in het netwerk kan

- leiden tot eerlijke prijzen / een eerlijk inkomen in alle schakels van de keten;
- innovatie bevorderen. Door samenwerking van landbouwer tot distributie kunnen alle schakels van de keten beter inspelen op de wensen van de klant, zowel op het vlak van producten als op vlak van vermarkting van deze producten;
- export bevorderen. De kennis van de markt is essentieel bij het exporteren van landbouw- en voedingsproducten. Voor sommige producenten heeft België als ‘small country, great food’ een bijzonder potentieel, een sterk imago en bijzondere exporttroeven. Onze producten moeten neergezet worden als een sterk merk. Dat is reeds zo voor onze chocolades, bieren, peren, etc. Voor landbouwproducten is export een potentiële extra inkomstenbron voor landbouwers. Dat is ook een duurzame inkomstenbron indien stabiele markten kunnen ontwikkeld worden, als hiervoor geen beroep moet gedaan worden op subsidies en als de productie en het transport ecologisch verantwoord zijn.

Volgens de Raad mag de plaats van de consument/burger in het web niet vergeten worden (zie eerder).

Deze samenwerking moet uiteindelijk leiden tot duurzame partnerschappen doorheen het netwerk: *“Opbouwen van vertrouwensrelaties, wederzijdse transparantie, eerlijk verdelen van lusten en lasten⁸.”*

[14] Ook andere bedrijfsmodellen en -benaderingen bieden kansen. Het begrip ‘de keten’ wordt in het agrovoedingscomplex gebruikt voor de keten die start bij de toeleveranciers van de landbouwsector tot de distributie. In een web is er ook ruimte voor andere bedrijfsmodellen en – benaderingen door kansen te zien in disruptieve innovatie, bijvoorbeeld internet en sociale media.

---

⁸ Citaat uit Boutsen S., Engelen G. 2015. #save the foodture. Duurzaamheidsambities bij Belgische supermarkten en voedingsindustrie en hun relatie met landbouwers

5.5 Innovatie als drijvende kracht van het web

Innovatie ontstaat waar bestaande concepten elkaar ontmoeten. Door actoren in het web met elkaar te verbinden ontstaat innovatie automatisch. Technologie speelt een belangrijke rol in het web: technologie kan actoren in het web met elkaar verbinden (bv. sociale media), maar kan verschillende schakels ook efficiënter en duurzamer maken. Innovatie mag echter niet verengt worden tot technologische innovatie.

[15] De inzet en ontwikkeling van nieuwe technologie moet gebeuren vanuit de ambities en uitgangspunten van het Vlaamse web. De Raad wijst er op dat technologie niet zomaar als dé oplossing gezien mag worden.

[16] Kennisuitwisseling en transparantie binnen en buiten het web zijn sleutels tot innovatie.

Innovatie ontstaat wanneer ideeën van binnen het vakgebied ideeën van buiten het vakgebied ontmoeten. Het web kan innovatie daarom versnellen.

Het gaat bijvoorbeeld om kennisuitwisseling tussen:

- Kennisinstellingen zoals universiteiten, hogescholen, praktijkcentra en onderzoeksinstituten, ook buiten het klassieke landbouw-vakgebied;
- Kennisinstellingen en onderwijs;
- Consumenten en producenten;
- Landbouwers en andere sectoren (robotica, communicatie, ...)

Om deze kennisuitwisseling is er nood aan (al dan niet fysieke) ontmoetingsplaatsen. Een recent voorbeeld van een atypische ontmoetingsplaats is Agrocreate⁹.

[17] Innovatie is meer dan technologische innovatie. Innovatie kan aanleiding geven tot:

- Nieuwe landbouwtechnieken. Deze kunnen niet alleen de efficiëntie van de landbouw en visserij verhogen, maar kunnen ook andere noden inlossen, bv. gericht gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, ontwikkelen van hoogtechnologische schoffelmachines, meer arbeidscomfort, minder brandstofverbruik, ...
- Nieuwe kanalen voor vermarkting. Consumenten kopen bijvoorbeeld steeds vaker online en ook voor voeding zet deze trend zich voort. Bovendien wijzigt de samenstelling van de lokale bevolking en dus ook het aankoopgedrag en samenstelling van de voedselaankoop. Het, proactief, inschatten van trends wint aan belang.
- Sociale innovatie kan zorgen voor aantrekkelijkere jobs in het web (zie 'de mensen maken het web').

Bovenstaande voorbeelden zijn momenteel al ontwikkeld, maar in de toekomst zullen zich nog nieuwe opportuniteiten voordoen. De sector moet snel inspelen op nieuwe trends.

---

⁹ www.agrocreate.be

5.6 De rol van de Vlaamse overheid

De overheid maakt deel uit van dit geheel/web. Hoe kan de overheid dit geheel versterken? Door in te zetten op de verbondenheid, over de muurtjes heen: maak een kader waarin de verschillende deelaspecten elkaar kunnen ontmoeten/neem de belemmeringen weg die dat verhinderen. Dit zal tot kruisbestuiving leiden en innovatie zal 'spontaan' opborrelen. Op deze manier zullen de 'noodzakelijke transformaties' kunnen versneld worden.

[18] De overheid kan verbinden. Het regeerakkoord stelt: "Moeilijke klippen neem je niet alleen, maar wel schouder aan schouder. Vertrouwen betekent dus ook verbinden, met elkaar en met elkaars talenten en kwaliteiten, zodat we samen kunnen vooruitgaan." De Raad meent dat dit zeker ook van toepassing is binnen het web. De overheid moet ontmoetingsplaatsen organiseren en faciliteren, over de klassieke grenzen van de sectoren heen.

De overheid moet zelf ook verbindingen zoeken. Een overheid kan alleen maar een netwerkoverheid zijn als ze ook efficiënt functioneert binnen het netwerk van overheden. Op het Vlaamse agri/fish/food-web is zowel Europese, federale, regionale, provinciale als gemeentelijke regelgeving van toepassing. Bovendien zijn binnen de Vlaamse overheid verschillende beleidsdomeinen (LV, LNE, EWI, RWO, ...) bevoegd. Het web bijsturen kan alleen maar als alle stuurmannen in dezelfde richting kijken.

[19] De overheid kan voor een sterk kader zorgen. De overheid zorgt voor een faciliterend kader. Hierbij moet de overheid rekening houden met de noden van het web. De Raad benadrukt hierbij het belang van ruimtelijke ordening (er moet plaats blijven om voedsel te produceren), het afstemmen van regelgeving op innovaties en het ondersteunen van (fundamenteel) (landbouw)onderzoek.

[20] De overheid kan sensibiliseren. De overheid heeft enkele belangrijke sleutels in handen om de bevolking te sensibiliseren over de waarde van voeding. Het onderwijs heeft veel mogelijkheden om genuanceerde informatie over landbouw, voedingsindustrie en voeding aan de toekomstige consumenten over te brengen. Daarnaast heeft de overheid ook andere instrumenten in handen om te sensibiliseren over het belang van voeding zoals campagnes voor jeugdbewegingen (waar jongeren vaak voor het eerst zelf in contact komen met het kopen van voeding), campagnes van de VLAM, het aanleggen van volkstuinen, ...

De Raad stelt voor om een maatschappelijk debat op gang te brengen, ondersteund door wetenschap, sociale innovatie, bedrijven en beleid. Dit maatschappelijk debat reikt inzichten aan en creëert draagvlak opdat een hogere maatschappelijke waardering voor voeding ook effectief leidt tot een beter inkomen voor de landbouwer.

6 Minderheidsstandpunt van Bioforum, Natuurpunt en Bond Beter Leefmilieu: een grondige transitie is noodzakelijk

[21] Een grondige transitie is noodzakelijk om de uitdagingen inzake landbouw en voeding te kunnen aanpakken. De landbouw in Vlaanderen kent zowel socio-economische als talrijke milieuproblemen (biodiversiteit, vermessing,...). Boeren hebben het socio-economisch steeds moeilijker om het hoofd boven water te houden en het aantal landbouwbedrijven neemt dan ook stelselmatig af. Bovendien worden boeren steeds meer geconfronteerd met gefragmenteerde regelgeving die de vele milieuproblemen op veelal end-of-pipe wijze moeten aanpakken in plaats van alles als één geheel te bekijken.

Een business as usual (plus) scenario, waarbij het grootste accent gelegd wordt op nog meer productie met daaraan gekoppeld nog meer druk op het lokale leefmilieu én een enorme afhankelijkheid van de import van grondstoffen (soja), dit alles met het oog op steeds meer export, is niet houdbaar, noch op sociaal vlak, noch op ecologisch vlak. Maatregelen moeten niet enkel uitgaan van efficiency (more with less) maar vooral ook sufficiency (less is more) en de focus moet liggen op kwaliteit voor alle boeren, consumenten en natuur in Vlaanderen.

De Raad pleit voor een leefbare toekomst voor alle boeren. Boeren moeten een eerlijke prijs krijgen voor hun producten, en bovendien dienen milieukosten ook in de prijs te worden geïnternaliseerd. Voeding is overigens geen 'gewone' handelswaar en hoort niet thuis in een context van steeds meer internationale vrije handel die de druk op de prijs en de kwaliteit van het voedsel steeds meer opvoert.

[22] De overheid moet mogelijkheden creëren om landbouwers te stimuleren en voluit te laten gaan voor agro-ecologie. Landbouwtechnisch is er namelijk een radicale transitie nodig naar een agro-ecologische landbouw, die zich onder meer kenmerkt door

- het op de juiste schaal recyclen van biomassa binnen het lokale of eventueel regionale agro-ecologische systeem;
- het gebruik van methoden die optimale bodemcondities garanderen door het bodemleven maximaal te stimuleren;
- het efficiënt inzetten van natuurlijke hulpbronnen;
- het maximaal stimuleren van genetische diversiteit, zowel binnen als tussen gewassen, zowel in ruimte als in tijd;
- het stimuleren van interacties en gunstige wisselwerkingen tussen de onderdelen van de aanwezige agrobiodiversiteit met het oog op het optimaliseren van gunstige ecosysteemdiensten. De muur die gebouwd wordt tussen landbouw- en natuurbeleid moet worden neergehaald en boeren moeten kansen krijgen om mee natuur en andere ecosysteemdiensten naast voedsel te realiseren;
- meer autonomie van landbouwers en voedselsoevereiniteit;
- het verkennen van minder gekende paden in het landbouwonderzoek, in het bijzonder landbouw met minimale inputs;
- het stimuleren van participatief onderzoek;
- kenniscreatie via netwerken;
- het creëren van meer autonomie tegenover de wereldvoedselmarkt;
- herwaardering van lokale en/of traditionele kennis.

Innovatieve concepten (technologisch of sociaal) dienen van deze uitgangspunten te vertrekken opdat ze ook effectief duurzaam zouden zijn.

[23] Nadenken over de toekomst van de landbouw is onlosmakelijk verbonden met een bijsturing van het consumptiepatroon van de Vlamingen. Hier zijn de doelstellingen: lokaal, seizoensgebonden, agro-ecologisch geproduceerd en een lagere vleesconsumptie. Consequente (overheids)communicatie en educatie zijn daarbij van cruciaal belang.

[24] Dit alles kan niet louter worden overgelaten aan de economische spelers van de keten, de overheid dient hier haar verantwoordelijkheid op te nemen en sturend op te treden.

7 Bronnen

Bergen D., Vervloet D., Van Gijsegem D. 2014. Uitdagingen voor de Vlaamse landbouw. Een verkenning van bepalende externe veranderingen. Vlaamse overheid. Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Boerenbond. 2014. Inzetten op duurzame groei. Toekomst van de Vlaamse land- en tuinbouw in Europees en mondiaal perspectief

Boerenbond, KVLV Agra, Groene Kring, Landelijke Gilden, KVLV, KLJ, LRV. 2014. Memorandum landelijke beweging. Voor het recht op boeren en een leefbaar platteland

Boutsen S., Engelen G. 2015. #save the foodture. Duurzaamheidsambities bij Belgische supermarkten en voedingsindustrie en hun relatie met landbouwers

Hubeau M., Coteur I., Debruyne, L., Henauw R., Marchand F. 2015. Strategisch plan voor duurzame ontwikkeling voor het Vlaamse landbouw- en voedingssysteem – stand van zaken (januari 2015)

Hubeau M., Coteur I., Mondelaers K., Marchand F. 2015. Systeembeschrijving van het Vlaams landbouw- en voedingssysteem. ILVO Mededeling nr 178, Merelbeke, België

Quoidbach J., Gilbert D.T., Wilson T.D. 2013. The End of History Illusion. Science, 339:96-98

VMM. 2014. Megatrends: ingrijpend, maar ook ongrijpbaar? Hoe beïnvloeden ze het milieu in Vlaanderen? MIRA toekomstverkenning 2014, Vlaamse Milieumaatschappij, Aalst